

4.3.2020

EOAK/1438/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Kristiina Kouros

PENKINPAINAJAISIIIN LIITTYVÄN JULISTEEN JULKAISU

1 KANTELU

Kantelija pyysi tutkimaan Puolankajärven lukion opettajien ja abiturienttien menettelyä asiassa, jota hän kantelukirjoituksessaan kuvasi seuraavasti: ”Kevään penkinpainajaisten yhteydessä oli julkaistu juliste jossa oli julkaistu lukion keskeyttäneistä opiskelijoista kuvilla ns. ’luovuttajina’. Kyseiset kuvat ovat levinneet koululta ympäriinsä. Kuvien julkaisuun ei ole pyydetty lupia ja ne on imuroitu luvatta henkilöiden facebook-sivuilta ja instagram-sivustoilta.”

Kantelijan mukaan koulun opettajisto ei ollut huomionnut ko. henkilöiden oikeusturvaan liittyviä asioita salliessaan kuvien julkaisun. Lisäksi hän kertoi kuvien julkaisemisen herättäneen pahenusta ja aiheuttaneen muitakin kantelussa tarkemmin kuvattuja seurauksia. Kantelukirjoitus kohdistui tiettyyn kevääseen, mutta kantelijan mukaan kyseessä oli jokavuotinen perinne.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin selvitys ja lausunto:

- Puolankajärven koulun ja Puolangan lukion vt. rehtorin selvitys
- Puolangan kunnan sivistyslautakunnan lausunto sivistystoimen toimialajohtajan esityksen mukaisesti

Käytössäni on ollut lisäksi Puolangan lukion 1.8.2016 julkaistu opetussuunnitelma.

Saadun selvityksen mukaan julisteen laatimisessa on kyse vuotuisesta penkinpainajaisiin liittyvästä perinteestä. Rehtori ja useampi opettaja ovat etukäteen tarkistaneet, että kuvissa ja kommentissa ei ole mitään epäasiallista tai ketään loukkaavaa tilaisuuden luonne huomioiden. Selvityksen mukaan julisteet ovat olleet esillä vain lukion tiloissa.

Saamastani selvityksestä ei käy ilmi, onko kyseisen julisteen laatiminen ollut kantelun kohteena olleen lukion opettajien oppilaille antama tehtävä tai onko oppilaita ohjattu jollain tavalla tehtävän toteutuksessa.

3 RATKAISU

Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella katson, että asiassa ei ole ilmennyt aihetta epäillä lainvastaista tai virheellistä menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä.

Totean kuitenkin, että olisi ollut perusteltua ohjeistaa oppilaita ennakolta julisteen tekemisessä niin, että oppilaan oikeus terveelliseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön olisi paremmin turvattu. Ohjeistuksella olisi voitu vaikuttaa myös siihen, että oppilaat olisivat osanneet ottaa paremmin huomioon henkilötietosuojaa ja tekijänoikeuksia koskevat vaatimukset.

Perustelen ratkaisuani seuraavasti.

3.1 Oikeusasiamiehen tehtävät ja kantelun rajaus

Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on Suomen perustuslain 109 §:n mukaan valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaan oikeusasiamies ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aiheutta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.

Kantelun ja saadun selvityksen perusteella minulla ei ole aiheutta epäillä, että kantelun kohteena olevan koulun opettajat tai rehtori olisivat luovuttaneet julisteiden tekoa varten oppilaiden käyttöön henkilötietoja. Tieto lukio-opintojen keskeyttäneistä oppilaista on ollut julisteen tekijöillä itsellään, eivätkä he ole saaneet julisteessa käytettyjä kuvia oppilaitokselta. Yksityisten henkilöiden toiminnan valvonta ei kuulu oikeusasiamiehen toimivaltaan, eikä tehtävänäni siten ei ole arvioida julisteen tehneiden oppilaiden toimintaa tietosuojan tai mahdollisen yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen osalta. Totean kuitenkin yleisellä tasolla, että henkilöitä esittävät kuvat ovat henkilötietoja, sillä niissä esiintyvät henkilöt voidaan tunnistaa kuvan perusteella siitä riippumatta, onko heidän nimensä kuvan yhteydessä.

Sen sijaan on epäselvää, oliko tilanteessa kyse lukion opetuksesta ja olisiko opettajien tullut ohjeistaa ja valvoa julisteen tekoa toisin kuin he olivat tehneet. Penkinpainajaisiin liittyvistä perinteistä ei ole säädetty laissa. Niistä ei ole olemassa myöskään Opetushallituksen ohjeistusta. Penkinpainajaisajelun liikenneturvaan liittyviä ohjeita ovat julkaisseet poliisilaitokset, muun muassa Itä-Uudenmaan poliisilaitos (Ohjeita penkinpainajaisten järjestäjille ja osallistujille, Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen tiedote 22.01.2018).

Edellä sanotun johdosta olen keskittynyt kantelun tutkimisessa kysymykseen siitä, olisiko koulun opettajilla ja rehtorilla ollut velvollisuus estää kuvien julkaisu tai ohjeistaa oppilaita julisteiden tekemisessä.

3.2 Keskeiset oikeusohjeet

Laillisuusperiaate

Suomen perustuslain 2 §:n mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaaminen

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tuomioistuinten ja hallintoviranomaisten on valittava lain perusteltavissa olevista tulkintavaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka ehkäisee ristiriidan perustuslain kanssa (PeVM 25/1994 vp, s. 3–4).

Yksityiselämän suoja, henkilötietojen suoja

Yksityiselämä on suojattu Suomen perustuslain 10 §:n perusteella. Suoja sisältää myös henkilötietojen suojan. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan 7 artikla koskevat myös yksityis- ja perhe-elämän suojaa. Perusoikeuskirjan 8 artiklassa on lisäksi säädetty erikseen henkilötietojen suojasta. Yksityiselämän suojasta on määräyksiä myös useissa YK:n ihmisoikeussopimuksissa. Lapsen oikeudesta yksityiselämän suojaan on

erillinen määräys YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (16 art.). Suomen rikoslaisissa säädetään rangaistavaksi muun muassa yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen.

Sananvapaus

Suomen perustuslain 12 §:n mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Sananvapaudesta säädetään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa ja useissa YK:n ihmisoikeussopimuksissa.

Lukio-opetus

Lukiokoulutuksesta säädetään lukiolaissa (714/2018). Lain 2 §:n 2 momentin mukaan lukiokoulutuksen tarkoituksena on paitsi antaa opiskelijalle valmiudet aloittaa korkeakoulututkintoon johdavat opinnot yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa, myös tukea opiskelijoiden kasvamista hyväksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja aktiivisiksi yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa opiskelijoille työelämän, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja, taitoja ja valmiuksia. Lisäksi koulutuksen tarkoituksena on antaa opiskelijoille valmiuksia elinikäiseen oppimiseen ja itsensä jatkuvaan kehittämiseen.

Lain 11 §:n 5 momentin mukaan lukiokoulutuksen ja lukiokoulutukseen valmistavan koulutuksen oppimäärä voi sisältää myös muita kuin valtioneuvoston asetuksella säädettyjä lukion tehtävään soveltuvia opintoja sen mukaan kuin koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelmassa päätetään. Tällaiset opinnot ovat opiskelijalle valinnaisia.

Opetussuunnitelmasta säädetään lukiolain 12 §:ssä seuraavasti:

Opetushallitus määrää 11 §:n 4 momentissa tarkoitettussa valtioneuvoston asetuksessa säädettyjen opintojen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä 11 §:n 2 momentissa tarkoitettuja temaattisia opintoja lukuun ottamatta (*opetussuunnitelman perusteet*). Opetussuunnitelman perusteet määrätään erikseen nuorille ja aikuisille tarkoitettuja lukiokoulutuksen oppimääriä ja lukiokoulutukseen valmistavan koulutuksen oppimäärää varten.

Koulutuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelma, jossa päätetään opetuksen, opintojen ohjauksen ja oppimisen tuen toteuttamisesta, opiskelijoille tarjottavista opintojaksoista ja niihin osallistumisen edellytyksenä olevista opintosuorituksista sekä opetuksen tarkemmista tavoitteista ja sisällöistä. Opetussuunnitelma hyväksytään erikseen nuorille ja aikuisille tarkoitettuja lukiokoulutuksen oppimääriä ja lukiokoulutukseen valmistavan koulutuksen oppimäärää varten sekä erikseen suomenkielistä, ruotsinkielistä, saamenkielistä ja tarvittaessa muulla kielellä annettavaa opetusta varten.

Lukiokoulutusta ja perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitettua perusopetusta varten voidaan opetus- ja kulttuuriministeriön luvalla laatia yhteinen opetussuunnitelma.

Lain 40 §:n mukaan opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön ja koulutuksen järjestäjän tulee suojata opiskelijaa kiusaamiselta, väkivallalta ja häirinnältä.

Lukiokoulutusta koskevan valtioneuvoston asetuksen (810/2018) 1 §:n mukaan lukiokoulutuksen yleisenä valtakunnallisena tavoitteena on muun muassa tukea opiskelijan tasapainoista henkistä, fyysistä ja sosiaalista kasvua sekä edistää elämän, ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen, ympäristön ja kulttuurien monimuotoisuuden kunnioittamista. Koulutus tukee kaikessa oppilaitoksen toiminnassa aktiivisesti tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Koulutus ohjaa opiskelijaa toimimaan demokraattisesti, vastuullisena ja aktiivisena osana paikallista, kansallista, eurooppalaista ja globaalia yhteisöä.

Asetuksen 2 §:n mukaan lukiokoulutus kehittää laaja-alaisesti muun muassa opiskelijan valmiuksia omaksua, yhdistää ja käyttää tietojaan ja taitojaan sekä soveltaa oppimaansa monipuolisesti myös oppiainerajat ylittävästi. Lisäksi koulutus vahvistaa kokonaisuuksien hallintaa, oppimisen taitoja, tieteellistä ja siihen sisältyvää kriittistä ajattelua, luovuutta, työskentelyn taitoja, vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja, tiedon hankinta- ja hallintataitoja, tietoteknisiä käyttö- ja soveltamistaitoja sekä taitoa ilmaista itseänsä kirjallisesti ja suullisesti molemmilla kotimaisilla ja muilla kielillä sekä taiteen keinoin.

Opetussuunnitelman perusteet

[Lukion opetussuunnitelman perusteissa](#) (Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2015:48) ei ole määräyksiä tai ohjeita penkinpainajaisten osalta.

Kaikille lukiolaisille yhteisissä aihekokonaisuuksissa (kohta 5.2) käsitellään yhteiskunnallisesti merkittäviä kasvatus- ja koulutushaasteita. Kohta sisältää muun muassa seuraavia kokonaisuuksia:

- *Aktiivinen kansalaisuus, yrittäjyys ja työelämä*, jonka yhtenä tavoitteena on, että opiskelija muun muassa saa kokemuksia toimijuudesta osaa käyttää sananvapauttaan sekä analysoida ajankohtaisten esimerkkien valossa vastuullisen sananvapauden rajoja.
- *Monilukutaito ja mediat*, jonka tavoitteena on, että oppilas tuntee tekijänoikeuksia ja sananvapautta koskevia keskeisiä normeja sekä osaa analysoida medioihin liittyviä eettisiä ja esteettisiä kysymyksiä.

Opetussuunnitelmien perusteiden mukaan ”Aihekokonaisuuksia täydennetään ja konkretisoidaan opetussuunnitelmassa. Aihekokonaisuudet otetaan huomioon kaikkien oppiaineiden opetuksessa ja lukion toimintakulttuurissa. Teemaopintojen sisältöjä voidaan valita aihekokonaisuuksista. Vapaaehtoistyö, työharjoittelu tai jokin muu lukion ulkopuolinen toiminta voivat olla osa aihekokonaisuuden toteutusta.”

3.3 Arviointi

Voimassa oleva lukiolaki, lukiokoulutusta koskeva asetus sekä lukion opetussuunnitelman perusteiden aihekokonaisuudet pitävät sisällään tavoitteita, jotka ohjaavat oppilaiden osallisuuteen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Käsitykseni mukaan lukion päättymiseen liittyvän perinteen ylläpitämistä voidaan siten sinänsä pitää lukiolain ja lukion opetussuunnitelmien mukaisena toimintana, vaikka kyse ei olisikaan varsinaisesta opetuksesta. Käsiteltävänäni olevassa tapauksessa esillä ovat etenkin näihin opetussuunnitelmien aihekokonaisuuksiin sisältyvät tavoitteet sananvapauden vastuullisesta käytöstä sekä keskeisten tekijänoikeuksia koskevien normien ja medioihin liittyvien eettisten kysymysten tuntemisesta.

Lähtökohtana totean myös sen, että lukiolain mukaan opiskelijalla on oikeus terveelliseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön. Koulutuksen järjestäjän tulee suojata opiskelijaa kiusaamiselta, väkivallalta ja häirinnältä.

Käsillä olevassa tapauksessa oli kyse lukio-opintonsa keskeyttäneiden oppilaiden kuvaamista julisteessa ”luopujiksi”, mikä oli kantelijan mukaan herättänyt pahennusta ja aiheuttanut muitakin kantelussa kuvattuja seurauksia.

Oppilaitoksen velvollisuutta suojata entistä opiskelijaa kiusaamiselta ei voitane ulottaa kovinkaan pitkälle tulevaisuuteen, mutta kun kyseessä oli oppilaitoksessa vielä opiskelevien oppilaiden entisistä luokkatovereista, en pidä velvollisuuden ajallisen ulottuvuuden enempää pohdintaa tarpeellisena. Yleensä kiusaamisessa on kyse pidempään jatkuvasta tarkoituksellisesta toiminnasta. Saamani selvityksen perusteella lukion opettajien tarkoituksena on ollut ”hyväntahtoisen” perinteen toteuttamisesta, eikä kantelun tai selvityksen perusteella vaikuttaisi olleen kyse jatkuvasta ja tarkoituksellisesta kiusaamisesta tai häirinnästä lukion keskeyttäneisiin oppilaisiin kohdistuen. Tällä toteamuksella en vähättele minkään yksittäisen tapahtuman aiheuttamia seurauksia.

Ratkaistavassani olleessa asiassa opettajat olivat selvityksen mukaan tarkistaneet penkinpajaisiin liittyvät julisteet vuosittain ennen niiden julkaisua. Tämä viittaisi siihen, että julisteiden tekeminen on mielletty jollain tavalla osaksi lukion opetusta tai oppilaitoksen toimintaa. Penkinpajaisia tai niihin liittyvän julisteen tekemistä ei kuitenkaan mainita kyseisen lukion paikallisessa opetussuunnitelmassa, joka puolestaan viittaisi siihen, että toimintaa ei ole mielletty ainakaan varsinaiseksi opetuksiksi.

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on aiemmin käsitelty kysymystä lukion aloittamiseen liittyvien juhlaperinteiden valvonnasta (Dnro 2678/2/02). Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio katsoi, että tuolloin voimassa olleen lukiolain terveellistä ja turvallista opiskeluympäristöä koskevasta säädöksestä johtuen koulun rehtorin ja opetushenkilökunnan valvontapiiriin eivät kuulu opiskelijoiden järjestämät, opiskelulaitoksen toimintaan kuulumattomat tilaisuudet, jotka toteutetaan kouluajan ulkopuolella ja muualla kuin koulussa. Tuolloin käsiteltävänä olleessa tapahtumassa oli kuitenkin ollut useita piirteitä, jotka olivat sitoneet sen koulun toimintaan. Ohjelman suunnittelu oli tapahtunut kouluajalla koulunkäynnin yhteydessä ja ohjelmasuunnitelma oli esitetty koulun rehtorille. Osa ohjelmasta oli järjestetty välittömästi osana koulun toimintaa koulutiloissa. Ratkaisun mukaan koululle oli näin syntynyt velvollisuus arvioida ohjelmasuunnitelmaa myös oppilaiden mahdollisen kiusaamisen ja terveysuhkien kannalta. Koululla oli viime kädessä lakiin perustuva vastuu pyrkiä ohjaamaan tilaisuuksien ohjelman muotoutumista sellaiseksi, ettei siihen sisälly terveysuhkia ja myös korostaa oppilaille varovaisuutta tilaisuuteen osallistumisessa ja sen järjestämisessä. Apulaisoikeusasiamies Raution käsityksen mukaan koulun olisi tullut ohjeistuksella ja neuvonnalla varautua tilanteeseen paremmin.

Nyt käsillä olevassa tapauksessa on saman tyyppisiä piirteitä kuin mainitussa koulun aloittamiseen liittyviä perinteitä koskeneessa tilanteessa. Toiminta on ollut jollain tavalla sidoksissa koulutyöhön ainakin jo sen vuoksi, että julisteet julkaistiin koulun tiloissa ja ennen niiden julkaisua opettajat olivat ne tarkistaneet. Selvityksistä ei sen sijaan ilmennyt oppilaille mahdollisesti annettua ohjeistusta julisteiden tekemiseen. Kantelun selvittelyn yhteydessä oppilaitos on ilmoittanut, että ”[V]astedes tämän kaltaisiin asioihin tullaan kiinnittämään enemmän huomioita. Rehtori on ohjeistanut opettajia ja lukiolaisia, että vastaavissa tilanteissa tulee olla lupa julkaisuun.”

Pidän hyvänä, että asiaan tullaan kiinnittämään vastaisuudessa huomiota. Käsitykseni mukaan oppilaiden ennakollisella ohjeistamisella ja neuvonnalla voidaan estää mahdollista kiusaamista ja varautua tilanteeseen paremmin kuin jälkikäteisellä valvonnalla. Ohjeistuksella voidaan myös turvata tietosuojaa, tekijänoikeuksia ja yksityiselämän suojaa koskevien säädösten huomioiminen muun muassa valokuvien käytön osalta.

Liittyen lukion selvityksessään esittämään ajatukseen julkaisuluvasta totean vielä seuraavaa. Ilmaisun- ja sananvapaus ovat myös lapsille ja oppilaille Suomen perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten mukaan kuuluva oikeus, jota he voivat käyttää, siihen laissa säädetty rajoitukset ja muiden perus- ja ihmisoikeudet huomioon ottaen. Oppilaille annettava ohjaus

tai oppilaiden tekemien töiden ennakkollinen tarkistaminen eivät siten voi merkitä oppilaille kuuluvan ilmaisun- ja sananvapauden kaventamista.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3 esittämäni käsityksen Puolangan lukion tietoon vastaisessa toiminnassa huomioon otettavaksi. Tässä tarkoituksessa lähetän ratkaisun lukion rehtorille, jota pyydän välittämään tiedon lukion opettajille.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni jäljennös myös Puolangan kunnan sivistyslautakunnan ja sivistystoimen tietoon.

Tietokoneet, internet ja sosiaalinen media ovat tuoneet tekijänoikeus- ja tietosuoja-asiat osaksi oppilaiden arkipäivää. Nämä kysymykset ovat tulleet esille niin oppilaiden kuin opettajien toimesta myös oikeusasiamiehen kouluihin suuntaamassa tarkastustoiminnassa. Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni myös Opetushallitukselle tiedoksi ja tarvittavalla tavalla oppilaitoksia näissä aiheissa tukevassa työssä ja varsinaisen opetuksen ulkopuolisen koulun toiminnan, kuten penkinpainaisten, mahdollisen ohjaustarpeen arvioinnissa huomioitavaksi.